

СВЯТОЮРСЬКИЙ МОЙСЕЙ: ДОРОГА МІЖ СЦІЛЛОЮ І ХАРИБДОЮ

«Nemo sibi nascitur»

(Ніхто не народжується тільки для себе)

Лат. сентенція

Микола Григорчук
доктор фіз.-мат. наук,
пров. наук. співроб.
Інституту теоретичної фізики
ім. М.М. Боголюбова
НАН України,
м. Київ

Його дорога визначилася вже тоді, коли граф **Роман Марія Александр Шептицький**, поступаючи до Ягеллонського університету в Кракові, у графі «народність» написав: «русин». Так у той час називали українців, що мешкали на території Східної Галичини. Такого, аби русин був графом у панській Польщі, не могло бути аж ніяк.

Молодий Роман (відомий потім як **Андрей Шептицький**) під впливом свого духівника отця **Генрика Яцковського** (ректора Колегіуму єзуїтів), зустрічей «на четвергах» у краківського патриція **Павла Попеля** та після знайомства з художником **Адамом Хмельовським** поступово ставав на стежку служіння Богу. Батько був проти такої кар'єри сина і вбачав «змову дружини з єзуїтом проти нього, проти роду Шептицьких» [1]. З усіх синів Роман був улюбленцем матері, дуже подібним на неї. Аби відволікти сина від василіян, граф поставив йому умови: відслужити у війську і здобути університетську освіту. Роман повинен був відрізати драгунів від гусарів і уланів. Вільнопрописаний до ескадрону драгунів I-го полку уланів війська **цісаря Франца-Йосифа**, він швидко навчився досконало триматися в сідлі і влучно стріляти. Проте одноманітна муштра на плацу і дух казарми гнітили його. Недовго прослуживши у війську, Роман серйозно захворів. Далі місцем навчання вибрали університет у пруському Вроцлаві. Там мешкали родичі по материнській лінії – **Шембеки**. Батько продовжував надіятися, що студентське життя «поволі відверне увагу Романа від надмірної релігійності» [1]. Але попри шляхетне походження, чудову освіту й багатство, його все більше притягало чернече життя.

Родина Шептицьких. Роман у центрі, погляд на маму

Софія з Фредрів. Мати Андрія Шептицького

Аби відволіктись від чернецтва та задля пізнання світу, молодий граф за порадою батька відправляється у мандрівки: спочатку на Захід, до Риму, а потім – на Схід, до Києва і Москви. У Римі він знайомиться з кардиналами **Чацьким** і **Ледуховським** та отримує дозвіл на асистування Папі Римському під час служби Божої у базиліці святого Петра. Тут святий Отець поблагословив його на служіння справі Господа на Сході.

Йшов 1887 рік. У Києві Роман зазнайомився з професором **Володимиром Антоновичем**, якого у колах польської інтелігенції вважали запроданцем, а в українських колах – національним провідником. Він був відомим археологом і досконало знав історію краю. Вважав, що «*аби глибше пізнати Україну, треба пішки сходити всю Волинь, Поділля, Київщину, Холмщину, Катеринославщину, Херсонщину*» [1]. На його думку, нещастя України – в гострій нестачі національної інтелігенції, культурного і політичного виховання українського суспільства. Українська народність не витворила державність тому, що «*занадто тяжіє до вічної демократії, через небажання жертвувати свободою особистості заради інтересів громади*» [2]. Для українського архетипу, на думку професора Антоновича,

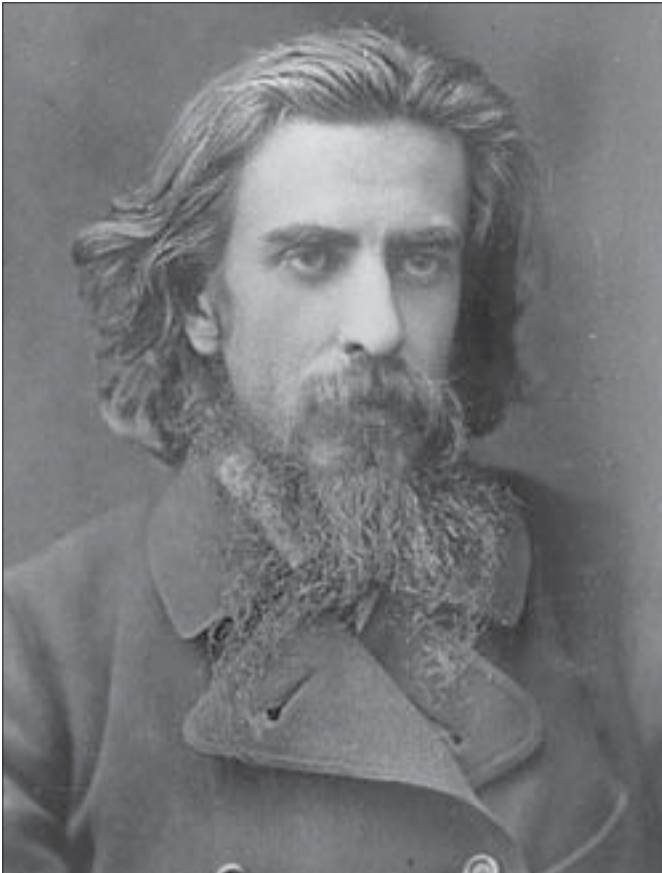
Володимир Антонович (1894–1908)

характерно, що українець занадто емоційний і гарячковий, і нерідко в нього дія переуде думці. Він виділяв ініціативних галичан, котрі прагнули зближення з західною культурою. Не сприймав «*російської культури і москалів загалом*» і вважав, що «*слід утікати від усього російського*» [1].

Вплив російської культури занадто великий і тому шкідливий. Молодь повинна читати багатшу на ідеї західноєвропейську літературу. Українська ідея повинна шукати територію, на якій могла б мати бодай якусь свободу розвитку. Стосовно західного сусіда мав таку думку: «*Польська держава поки й існувала, була ворожою українству*» [1]. Наприкінці життя Антонович написав спогади «Моя сповідь».

Москва, яку побачив Роман, належала до іншого світу, ні в чому не схожого на Рим. Тут юного графа прийняв професор **Брідішен**. Він познайомився також з професором **Гераським**, доктором богослов'я **Антонієм Врублевським** та зустрів **Марка Кропивницького**, який після успішного виступу в Петербурзі сподівався підкорити московську публіку.

Але найбільше враження на нього справила зустріч з **Володимиром Соловйовим** – сином відомого історика, нащадком **Григорія Сковороди**. Він був доктором філософії, поетом, другом **Ф. Достоєвського** та ворогом царя Олександра III. Він нагадав, що в Росії стосунки між церквою і державою встановив ще Петро I, який скасував «патріаршество» і перетворив церкву на одну з державних установ імперії під управою Святішого Синоду. Церквою керує не патріарх, а обер-прокурор, якого призначає цар. Служителі церкви прирівняні до державних чиновників. Цар вирішив, що з Європи варто запозичувати матеріальне, а духовне він запровадить сам. Його влаштувало одержавлене православ'я. Росія черпала блага західної цивілізації, проте духовно вважала себе спадкоємницею істин, спові-

Володимир С. Соловйов (1853–1900)

дуваних містиками Сходу. Але нічого спільного з ученням *Магомета*, *Будди* чи *Конфуція* у неї не було. Шептицькому подобалась ідея Соловйова про об'єднання Католицької і Православної церкви як єдиний шлях прогресу. Філософ ставив католицизм набагато вище за візантійсько-московське православ'я.

А. Шептицький – молодий семінарист

Уже в лютому 1888 року Роман відправився у Ватикан на 10-літній ювілей понтифікату *Папи Лева XIII* (1878–1903). Добившись аудієнції у Папи, Роман зізнався, що хоче стати василіянином і просив благословення на цю дорогу. З навчанням в університеті було покінчено. Далі на Романа чекав монастир у Добромилі, очолюваний отцем *Яцковським*. І 28 травня 1888 він туди прибув. Прибрав собі ім'я апостола Андрея, який проповідував Євангеліє над Дніпром, рідного брата апостола Петра. Провів там рік, потім ще два – в єзуїтській обителі в Кракові, відтак знову повернувся до келії в Добромилі. Першу службу

Божу відправив 11 вересня 1892 року в Прилбичах, звідки й сам був родом. Згодом відбулося паломництво Романа разом з 505-ма прочанами на австрійському кораблі «Тіроль» на Святу Землю у Палестині.

Потім було ігуменство в монастирі св. Онуфрія у Львові (1896 р.), викладання богослов'я у Червонограді (тоді Кристинопіль) та єпископство у Станіславові (від 1899 року) на зміну архієрея похилого віку *Куїловського*. У своїх листах до вірних і кліру молодий єпископ сповідував, що лиш ті суспільства спокійні і сильні, у яких багатства рівномірно розподілені між всіма верствами [2].

А. Шептицький, 1899 р.

Спливло чотирнадцять місяців, як 17 січня 1901 року до Львова прибув зі Станіслава єпископ Андрей Шептицький, призначений Папою Левом XIII митрополитом Галицьким і главою ГКЦ. Преканонізація 35-літнього Андрея відбулася в Римі. Але потрібна була ще згода цісаря Франца Йосифа. Тому окрему присягу новий митрополит склав на руки цісаря.

Через два роки після цієї події Папи Лева XIII не стало. За традицією, з його руки зняли для знищення печатку – Перстень Рибалки. На нового Папу обрали *Пію X* (1903–1914). Впродовж життя митрополит перебував у духовному зв'язку ще з трьома Папами: *Бенедиктом XV* (1914–1922), *Пієм XI* (1922–1939) та *Пієм XII* (1939–1958).

Галичина була найвідсталішою провінцією Австрійської імперії. Поляки прагнули перетворити її східну частину на П'ємонт, звідки розпочнеться відродження Речі Посполитої. Після революції 1848 року конституція Австро-Угорщини гарантувала рівні права всім націям імперії. «*Розуміючи, що поляки сплять і бачать відновлення своєї державності*» [3], Відень намагався узгодити інтере-

си обох сторін і на противагу полякам підтримував русинів. Під владою Габсбургів Галичина здобула автономію. Відень став «хінським муром на шляху панславізму, що сунув зі Сходу, і германізації, яка загрожувала із Заходу» [1]. Під австріяками жилося краще, ніж під німцями чи москалями. У результаті виборів до Віденського парламенту у 1907 році вперше за всю історію українці в Галичині і на Буковині вибороли максимальну кількість мандатів – 32. Головами української парламентської фракції були **Кость Левицький** та **Євген Петрушевич**. Вони мали обстоювати права майже 4-мільйонного народу. Однак число польських послів від Галичини значно переважало. Насправді Відень віддав Галичину під управління більш освіченим полякам, бо від лояльності поляків залежало більше. Тому очікувати на злагоду між ними і українцями було марною справою. Серед українців росли бунтарські настрої. Їхнім епіцентром був Львівський університет, в якому за ухвалою цісаря 1871 року мали викладати двома мовами – руською і польською, з рівними правами.

Кость Левицький (1859–1941)

Уперте небажання дати змогу українцям навчатися рідною мовою, що гарантувала конституція Австро-Угорщини, призводило до конфліктів. У квітні 1908 року, на Вербну неділю, студент **Мирослав Січинський** застрелив намісника Галичини графа **Анджея Потоцького** у його кабінеті. Шептицький засудив це вбивство. У відповідь Львовом прокотилася хвиля погромів українських закладів. Згодом у львівському університеті між українськими і польськими студентами відбулася сутичка зі стріляниною. Одного українця було вбито, багатьох поранено. До того ж заворушились і москвофіли. Стали добиватися в австрійському парламенті «надання російській мові статусу офіційної» (!) та прохати Москву допомогти «єдинокровним братам» у Східній Галичині.

Євген Петрушевич (1863–1940)

Як стверджує **С. Герман** [1]: «Ідеї панславізму на Галичину завіз російський професор Михайло Погодін». Його послідовниками були історик та масон **Денис Зубрицький**, дослідник Гуцульщини доктор **Романовський** та редактор газети «Слово» **Богдан Дідицький**. Останній заявляв: «Ми не рутенці, ми настоящі руські» [1].

Поляки вважали А. Шептицького зрадником. Римо-католицький архієпископ **Більчевський** слав у Рим депеші зі звинуваченнями у потуранні націоналістам і шпигуванні на користь росіян. Аби спростувати ці наклепи, владика у 1923 році запросив з Ватикану візитатора, щоб той на місці пересвідчився у становищі русинів Галичини, а сам на сім місяців візитації перебрався в апостольську столицю, нікому не заважаючи.

У Львові ж вбачили у Шептицькому підступ поляків, які поставили за мету «сполонізувати і зроманізувати русинську настанову» [3]. Ширилися розмови про те, що нашу церкву остаточно уярмлено польським графом, який не зможе розуміти потреби простого люду, що митрополит це – «троянський кінь» поляків. Радикал **Кирило Трильовський** говорив про польського шляхтича, що підступом заволодів Святоюрським престолом, про такого собі Конрада Валенрода, засланоного в український стан. Принципом було: «не довіряй нікому, і тебе не зрадять». Митрополит ніколи не вступав у дискусії зі своїми опонентами з двох боків.

Він відчув, що дві нації, до яких він належав, будуть розривати його серце навпіл. А. Шептицький опинився між Сциллою і Харибдою. Своім завданням владика вважав примирення двох близьких народів. Галичину він бачив, як «спільний дім русинів і поляків під опікою мудрого цісаря в благословенній імперії Габсбургів» [2]. Спокій у Галичині був важливим для Відня з огляду на стримування агітаторів «русского мира», які були й серед священства. Австрійський прем'єр **фон Кербер** по візиті до Львова переконував митрополита, що для цього потрібно дати людям працю і платити за неї достатньо, аби вони боялись її втратити, бо «добробут – найкращий спосіб спонукати невдоволеного зосередитись на примноженні своїх статків, а не на пошуках ворога» [2]. І Австрія вела будівництво залізниць, тунелів у горах, нових доріг, мостів, акведуків, бетонних укріплень берегів річок. Тисяча безробітних знайшли роботу. До нинішнього часу багато з цих об'єктів збереглися в Галичині.

Митрополит розумів, що якби ГКЦ захищала в усі часи українців так, як костьол – поляків, то українці не зазнали б таких утисків. Їм бракувало освіченого духовенства, власних високих шкіл та університетів, бібліотек, музеїв,

театрів, «без чого національні держави можуть народитися, але не мають жодних шансів вижити» [3]. Не скаржитись на долю, а вірити в свої сили – пропагував митрополит. Зневіра небезпечна тим, що до неї привикаєш. Він закликав священників дбати про розвиток національної культури, яка забезпечує перевагу в моральності, без якої можуть бути зруйновані будь-які матеріальні набутки.

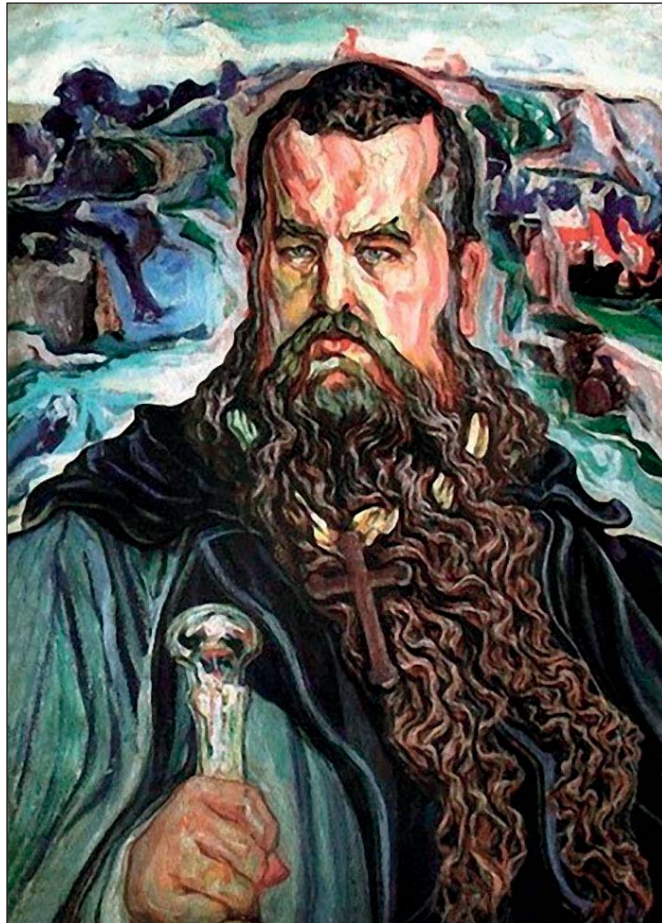
Митрополит А.Шептицький зі скіпетром

Сила уніатської церкви для України полягає в тому, що, з одного боку, вона оберігала від ополячення, а з другого, – від зросійщеного православ'я і московського царепапізму. Поляки вважали унію інструментом латинізації православних, тоді як, насправді, йшлося про їхнє підпорядкування Ватикану. Московія ставилася вороже до уніатів, вважаючи їх «троянським конем» Ватикану, найнебезпечнішим ворогом імперії. Так Холмське унійське єпископство було знищено царем. Лише у часи царювання **Павла I** проблема унії церков була близькою до вирішення. Була ще надія на царя **Олександра II**. Але з приходом **Олександра III**, який перебував під величезним впливом обер-прокурора Святішого Синоду **Костянтина Победоносцева**, – людини консервативних поглядів, – надія на зближення з Римською церквою згасла. Виглядало так, що «ніщо не зміниться в Росії, доки східний деспотизм, що лежить в її основі, не зжере сам себе» [1].

Відколи Італійське королівство в 1870 році відібрало Рим у Ватикану, Папа Лев XIII шукав сатисфакції за свавілля. На противагу Троїстому союзу Німеччини, Австро-Угорщини та Італії Папа сприяв російсько-французькому зближенню, до якого прагнула й Англія. Це дало надію на зміцнення Римо-католицької церкви в Росії. Наступний Папа **Пій X** 22 лютого 1908 року документально затвердив за Шептицьким адміністрування усіх унійних єпархій в Росії. Місія ця була не проста. Латинство сприймалося росіянами як ополячення, а «поляки – історичні вороги Росії» [1]. **Мінін і Пожарський**, які вигнали поляків з Москви, – це герої, які захистили православ'я. Росіяни затримували тих, хто агітував за унію. А коли до їхніх рук потрапляла важлива персона, навмисно затягували слідство і висували все нові звинувачення, одні абсурдніші від інших, бо: «Росія абсолютно непередбачувана в політиці...» [1].

Послаблення наступило в 1905 році, коли цар **Микола II** видав указ про посилення основ віротерпимості. Уряд **Століпін** почав сприяти створенню Російської католи-

цької церкви зі службою на російській мові. Отець **Євстахій Сузальов** був одним з перших священників, висвяченим як греко-католик. У Москві і Петербурзі виникли перші громади прихильників унії з Римом, тому Шептицький в 1907–1908 рр. таємно їздив до Москви і Санкт-Петербурга, аби мати з ними зв'язок. Він мав на меті об'єднання всіх церков візантійського обряду на сході Європи з Римським Престолом [4]. Через шість років ця місія матиме своєрідне явне продовження...

О. Новаківський. Митрополит Андрей Шептицький

Людство віддавна переконалося, що кошти, видані на розвиток культурного життя й науки є не видатками, а радше інвестиціями, які принесуть згодом велику користь. Тому владика прагнув заснувати Національний музей мистецтва, в якому мріяв зібрати найкращі зразки сакрального мистецтва і стародруків з усієї Східної Європи. Для цього було придбано палац по вулиці Мохнацького. 13 грудня 1913 року, на день Святого Андрія відбулося урочисте відкриття музею, який відтепер ставав власністю українців Галичини. Стало зрозуміло, що окрім своїх церков, українці мають і свою культуру. У русинських церквах зберігалися раритети з настільки самобутнім іконописом, що можуть претендувати на окреме місце у світовій культурі (наприклад, ікона «Менологія», датована початком XII століття, чи «Юрій Зміборець» та «Собор Йоакима і Анни» з XIV–XV ст.).

Для збирання експонатів, їхнього опису та систематизації знайшовся ентузіаст, людина широко освічена – **Іларіон Свенціцький**. Для створення малярської школи митрополит запросив з Кракова **Олексу Новаківського**. Потім у цій школі сам читав студентам курс історії мистецтв. Владика вважав, що роботи **Модеста Сосенка**, **Ми-**

хайла Бойчука і *Петра Холодного* започаткували в Галичині нову течію в мистецтві – неовізантизм. Обдарованим він надавав стипендії для навчання в Парижі, Мюнхені, Кракові чи Празі. Широко стали відомі імена художників: *Івана Северина*, *Антоніона Монастирського*, *Осипа Куриласа*, *Івана Труша*.

Собор св. Юра у Львові

На Святоюрську гору стали вчашати поважні гості з європейських столиць, академічна професура, знані у Львові світські особи. Митрополит став членом Української Національної Ради, віце-маршалком Галицького Сейму (Сойму) і засідав в австрійському парламенті. Владика мав намір відновити монастир студитів, влаштувати шпиталь для бідних, домагався відкриття українського університету у Львові, української гімназії у Станіславові та фінансування початкових шкіл Галичини. По селах уже діяли десятки читалень, організованих народовцями. На парафії владика направляв священників, які б могли бути зразком освіченості й культури.

Інтелігенція Галичини була нечисленною, до того ж посвареною і поділеною на кілька партій, серед яких були й згадані вище москвофіли. Додавалися економічна відсталість і звичка плисти за течією. Перебування русинів під короною Габсбургів – історичний шанс зберегти українську ідентичність, і культуру, що опинилася на межі культур орієнтальної та оксидентальної. Під Романовими це було б неможливо. Злучена з Заходом вірою, а зі Сходом – обрядом, Галичина несла місію відновлення церковної єдності.

Плани цісаря Франца-Йосифа щодо подальшої підтримки українців Галичини були зірвані убивством у Сараєво спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога **Франца Фердинанда**. Кир Андрей перебував якраз тоді в Римі. Звідти заїхав до Відня на похорон ерцгерцога. Похорон він сприйняв як панахиду по золотому вікові Австрії, який уже ніколи не повернеться. Через місяць (28 липня 1914 р.) Австро-Угорщина оголосила війну Сербії. А Росія разом з союзниками Францією і Великою Британією оголосили у відповідь війну Австро-Угорщині й Німеччині. У плани Росії входило захоплення Стамбулу, аби контролювати протоку Дарданелли. «Сьогодні світло приходить з Півночі», – писала колись **Катерина II** до **Вольтера**. До середини серпня війна вже охопила пів Європи. Як стало невдовзі зрозуміло: аби убивати, не обов'язково ненавидіти.

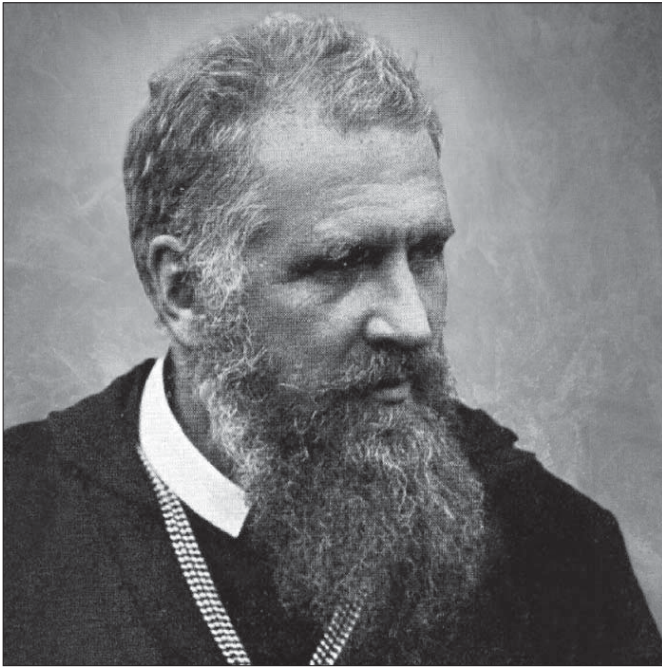
Цісар Австро-Угорщини Франц-Йосиф I (1830–1916)

У сторону Відня рушили колони втікачів переважно з цісарської адміністрації та з греко-католицької інтелігенції. Проте владика вирішив залишатися зі своєю паствою. Небавом на львівському вокзалі з'явилися москалі: «У довгих шинелях і шапках з овечої шкури, ніби на дворі лютувала зима, а не починалося лагідне бабине літо» [1]. Окупаційна влада оголосила про створення військового генерал-губернаторства «Галичина». «Росія прагнула загнати всіх слов'ян не лише в політичне, але й у релігійне підпорядкування» [5]. До Таганрога були вивезені діти з Галичини з метою виховання їх у російській православній вірі. Першими жертвами окупації стали греко-католики. До Львова прибули православні ієрархи єпископ **Антоній Храповицький** і архієпископ **Євлогій**. Василіянські монастирі зачинили, їхнє майно конфіскували. Міністр закордонних справ **Сазонов** сказав, що «Галичина – остання квітка, якої бракувало в живому вінку царя. Тепер її додано назавжди».

«*Silent leges inter arma*» – під час війни закони мовчать. Проти сили розум безсилій.

Владика отримав «запрошення на зустріч» з командувачем 8-ої армії генералом **Брусиловим**. Святоюрський собор оточили військові, у митрополичих палатах провели обшук. Шептицького затримали і під конвоем доправили спочатку у Броди, а потім – до Києва. Тут владика встиг висвятити отця **Боцяна** на єпископа Луцького з юрисдикцією на всі Київські єпископства, незаконно ліквідовані Росією у 1839 і 1875 роках.

А далі наказано було доправити Шептицького до Москви, звідти – в Нижній Новгород, і зрештою – в Курськ, що колись був фортецею Київської Русі, а потім належав до Київської губернії. Спочатку йому було заборонено виходити в місто, листуватися і контактувати зі сторонніми особами. Лише згодом він зміг відвідати Сергієво-Казанський кафедральний собор та римо-католицький костіол Успіння Богородиці. Через костіол вдалося налагодити листування з отцем Боцяном та відправляти листи Папі **Бенедикту XV**.

Митрополит Андрей Шептицький

Ватикан просив Росію звільнити Галицького митрополита, аби обміняти його на російського журналіста **Дмитрія Янчевецького**, покараного в Австрії на довічне ув'язнення за шпигунство. Росія відмовила, бо «цінний в'язень міг стати предметом торгів на найвищих рівнях» [6]. Коли про листування стало відомо, о. Боцяна вивезли у Єнісейську губернію, а митрополита відправили у Суздальський монастир-в'язницю, де відбували покарання духовні особи під наглядом Синоду РПЦ на чолі з митрополитом **Пітірімом**. За нагляд відповідав настоятель монастиря та архієпископ Володимира-на-Клязмі Алексей. Довгих півтора роки владика відбув тут покарання. Письменник **В. Короленко** у часописі «Украинская жизнь» гостро відгукнувся на це ув'язнення.

Раніше у цьому монастирі-в'язниці перебував отець **Олексій Зерчанинов** – прихильник східного католицизму. Він був парохом Пітерської греко-католицької парафії і свого часу повідомляв Шептицького, що серед росіян набереться до тисячі католиків, переважно аристократів, які знають мови і тому відвідують польські, німецькі та французькі храми. З ув'язнення його визволила княгиня **Наталія Ушакова**, близька родичка **Петра Столипіна**, який на той час був губернатором Саратова й поблажливо ставився до католиків. Згодом Зерчанинов їздив до Папи Пія Х за дозволом для російських католиків зберігати східний обряд. Йому й передав намісництво в Росії владика Андрей [4].

У Росії першим православним католиком вважають, однак, отця **Михайла Толстого**. Проте першим, кого кир Андрей висвятив для унійної місії в Росії, був адвокат **Іван Дейбнер**, який зрозумів ідею повернення в лоно Вселенської Церкви і захотів стати католицьким священником, водночас залишаючись у східному обряді.

Члени Держдуми **Керенський**, графи **Велопольські**, **В. Короленко** переконали Синод перевести Шептицького з в'язниці до Ярославля. Тут він уже мав можливість виходити в місто, читати газети. З приходом до влади Тимчасового уряду перед владикою вибачились і звільнили. Він вирушив до Петрограда, де професор **О.О. Шахматов** зберігав в Академії наук його архів. У ньому, зокре-

ма, зберігалось письмове підтвердження від Папи Пія Х права адміністрування усіма вісьмома унійними єпархіями в Росії з правом проведення синоду для призначення екзарха Російській ГКЦ. Кандидатом на це місце владика бачив отця **Леоніда Федорова**, який дев'ять років здобував освіту в католицьких університетах, а потім відбув заслання у Тобольську, бо указом від 1839 року конфесії уніатів були заборонені.

Владика мав намір скликати у Петербурзі 1-ий єпархіяльний синод. Для одержання дозволу, він зустрівся з «російським Вашингтоном» – князем **Георгієм Львовим**, тодішнім головою ради міністрів Тимчасового уряду. Львов працював у робочому кабінеті Миколи II, котрий вже зрікся престолу. Із заслання повернули о. Л. Федорова. Нова влада відмовлялася від політики цезаропапізму, що тяглася аж від 1721 року, коли Петро I віддав управління церковними справами полковнику **Івану Болтіну**, згодом оберпрокурору. Керенський сказав, що Синод розпускають і відновлять патріархію в Росії за умови, що Східний візантійський обряд Папа визнає як рівноправний латинському.

Пам'ятник цісарю Францу-Йосифу I у Чернівцях

У травні 1916 р. в Мальтійській капелі вдалося уперше провести зібрання російських отців греко-католиків, серед яких були **Федоров, Зерчанинов, Дейбнер, Сусалев, Верховський, Сем'яцький, Колтинський** та щойно висвячений **В. Абрикосов**. На цьому зібранні митрополит оголосив о. Л. Федорова екзархом Росії з усіма правами єпископа. Подальша доля о. Л. Федорова була трагічною.

Більшовики ув'язнили його в 1923 р., вислали на Соловки, де в 1935 р. він і помер. Проте факт створення владику Російської Греко-католицької церкви мав місце.

Шахматов повернув архів у тому стані, в якому одержав на початку 1915 року. Учений дотримувався ліберальних поглядів і в розмові з владику, зокрема, зауважив таке: «Хто завгодно мав право в Росії писати і розмовляти своєю мовою – євреї, поляки, татари, вірмени, – лише не українці» [7]. Натомість українці в Австрії друкували свої праці про старовину свою культуру. Австрія допомагала їм зберегти свою ідентичність.

Документи на виїзд владики в Галичину урядовці затримували і він вирішив відвідати Київ. Вже на пероні він дізнався, що Україна стає вільною, в Києві засідає Центральна Рада на чолі з **Михайлом Грушевським**, який повернувся із заслання в Сибірську і Казані. Вирішувалася й доля Української національної церкви. Майже весь київський єпископат дивився у бік Москви, де розробляли план евакуації святинь з Києво-Печерської лаври. Згодом на патріарший престол зійшов архієпископ **Антоній** (у миру **Олексій Храповицький**, друг **Федора Достоевського**). Його обрали митрополитом Київським і Галицьким у часи гетьмана **П. Скоропадського**. Проте в грудні 1918 року Директорія УНР змістила Антонія через антиукраїнські настрої і відправила у Бучацький монастир василіян, а потім у львівську тюрму, з якої його витяг кир А. Шептицький, котрого Антоній мав за конкурента. Мотивація їхати до Києва була зумовлена ще й потребою зустрічі з **Дмитром Дорошенком**, бо Тимчасовий уряд призначив його комісаром у справах Галичини й Буковини.

28-го квітня 1916 року митрополит Шептицький увійшов до Будинку вчителя, де йшло засідання Центральної ради. Йому раді були хіба що **Людмила Старицька-Черняхівська**, **Сергій Єфремов** та **Софія Русова**. М. Грушевський, вихований у православному дусі, прохолодно поставився до візитера, хоча знав його давно. **А. В. Винниченко** «демонстративно сів спиною до митрополита і закури цигарку» [1]. Він був автором Універсалу про проголошення автономії України без віддалення від Росії. Українські реалії нав'яли сум у душі владики. Коли ж православний єпископат відмовив відслужити панахиду в Софіївському соборі за упокій душі **Івана Франка**, кир Андрей відправив панахиду у костюлі св. Олександра.

Тим часом Львів знову був у руках Австрії. Але виїхати туди прямо владику не міг. Виїзд Шептицького став предметом торгів між Петроградом і Віднем за посередництва іспанського монарха, який просив у **царя Карла I** звільнити отця **Миколу Рижкова**, засудженого у травні 1917 року до смертної кари за організацію протестів усередині монархії. Рижков, будучи протоієреєм у Празі і Карлсбаді, збирав у себе вдома «на чай» слов'янофілів з усієї Європи і був гарячим прихильником об'єднання слов'янських народів Австрії під омофором російської корони. З Києва владику повернувся у Петроград, де йому видали паспорт і відвезли на фінсько-шведський кордон для обміну на отця Рижкова. Трирічне заслання завершилося.

По приїзді митрополита у Відень вже Карл I вручав йому орден Леопольда. Царя Франца-Йосифа уже не було (він відійшов 21 листопада 1916 року). Карл повідомив митрополиту новину, що при поверненні у Львів його зустрічатиме ерцгерцог **Вільгельм Габсбург**, який готується стати королем Автономної провінції Східна Га-

личина і Буковина. Перед війною він служив у 13-му уланському полку в званні лейтенанта, командував сотнею, в якій переважали галицькі українці. Наслухавшись історій про опришків, ерцгерцог сів у потяг і поїхав до Ворохти, а звідти – до Жаб'я, аби побачити їх на власні очі. Вільгельм вивчив українську мову, одягнувся у народні строї, через що на фронті його називали **Василем Вишиваним**. Планувалось, що після війни Галичину поділять між поляками і українцями. Австро-Угорщина стане федеративною державою, в яку провінція ввійде як окреме королівство з конституційно-монархічною формою правління. Українці показали таку відданість Габсбургам у війні, що Відень заслужено хотів надати їм автономію.

Василь Вишиваний (1895–1948)

У Галичині на митрополита чекав тріумф. Від Перемишля до Львова його вітали тисячі вірян, а на пероні у Львові ждала делегація на чолі з архієпископом. Після Львова на владику чекав виступ у Палаті панів Австрійського парламенту стосовно Брест-Литовського мирного договору, де стороною була й УНР, яка зобов'язувалася забезпечити німецьке та австрійське військо провізією. Австрія ж зобов'язувалася до 1 липня 1918 року перетворити Східну Галичину й Буковину на самостійну провінцію. Українці погоджувалися на входження до складу федерації з Австрією, натомість поляки прагнули повного відокремлення, і Львів вважали своїм. Договір затьмарили чотирнадцять пунктів американського президента **Вудро Вільсона**. Тринадцятий пункт вимагав створення незалежної Польщі. Митрополит наголошував, що міністр закордонних справ Австрії, граф **О. Чернін** «пожертвував інтересами австрійських українців на користь австрійських поляків» і що «українці вважають Холмицину старою українською територією» [8], яка протягом століть входила до Київського князівства і Королівства Галицького та Володимирії.

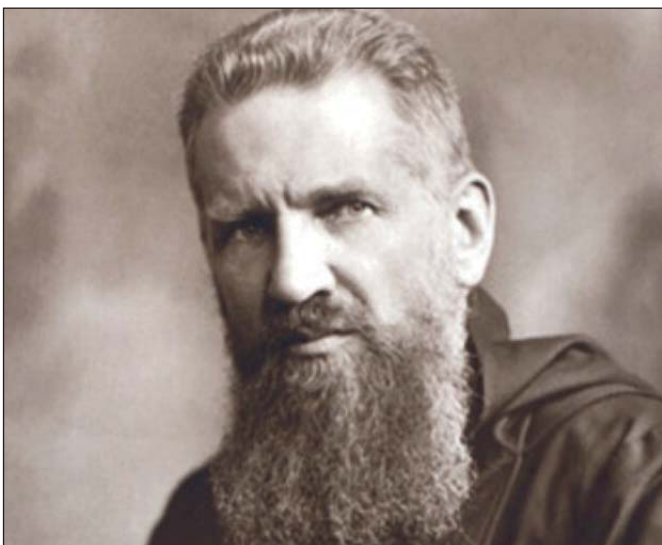
Грубка історії потребувала свіжого палива і від українців. Першого листопада 1918 року Українська Національна рада проголосила утворення Української Держави зі столицею у Львові. Головою уряду – «кабінету державних секретарів» – став **Кость Левицький**. Внутрішніми справами керував **Лонгін Цегельський**, судочинством – **Сидор Голубович**, зовнішніми справами – **Василь Панейко**. Командиром українського гарнізону у Львові став сотник **Дмитро Вітовський**. Ця новина проте не застала зневацька намісника царя в Галичині графа **Карла фон Гуйна**. Він був знайомим з царським маніфестом від 16-го жовтня про перебудову Австрії у федеративну державу.

На той час поляки також готувалися до проголошення своєї влади у Львові. У місті якраз розпочався всепольський з'їзд студентів. Почувши, що Львів захопили українці й капітан **Здислав Татар-Тжешиновський** уже відбив атаку українців у школі Сенкевича, вони кинулись на підмогу, до бою за Польщу, породивши романтичну легенду про «львівських орлят», першим гніздом яких і стала ця школа. Поляки перехопили центральний вокзал, а українці – львівський чернівецький вокзал зі складами зброї. Митрополит опинився у скрутній ситуації, оскільки дійшло до війни між рідними.

12-го листопада цар Карл I зрікся престолу. Це був крах не лише Австрійської монархії, але й кінець сподівань українців бути під її омофором. Далі пішла низка недобрих подій. Українці втратили Перемишль, бо не зуміли підірвати міст через річку Сян, по якому поляки бронепотягом перекинули допомогу з Кракова. Петрушевич у відчай посилав **Володимира Шухевича** і **Осипа Назарука** до Скоропадського в Київ з проханням допомоги. Січові стрільці **Коновалія** у цей час потрібні були більше у Львові, ніж у Києві. Коли вони прибули до Києва, гетьмана вже скидав **Петлюра**. Винниченко запропонував Назаруку посаду міністра в уряді Директорії, і той залишився у Києві.

Напередодні, 10-го листопада, німці випустили з Магдебурзької в'язниці **Й. Пілсудського** в обмін на безперешкодне проходження німецької армії зі Східного фронту через Польщу. Брат владики Станіслав, що командував усім польським військом, не підтримав захоплення влади Пілсудським і змушений був піти у відставку. Після майже півторастолітнього перебування під владою трьох імперій Польща відновила свою державність 5 листопада 1916 року, коли кайзер **Вільгельм II** і цар Франц-Йосиф підписали декларацію про створення Польського Королівства. Але кордонів воно не мало. На Заході їх мали визначити держави-переможці на мирній конференції у Парижі, а ось на Сході...

Українці, сподіваючись на визнання своїх кордонів, за кілька днів до початку роботи конференції проголосили у Києві злуку Галичини з Великою Україною. Проте від України до Парижу прибули **дві** місії – одна з **Сидоренком** від Києва, а друга з **Панейком** – зі Львова. Львів воював з поляками і розумів більшовиків, а Директорія билася з більшовиками і підтримувала поляків. Панейко говорив перед західними дипломатами одне, а Сидоренко – цілком протилежне.

Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)

Цей трагізм ситуації Шептицький зрозумів, коли навідався в Париж для зустрічі з президентом та прем'єром Франції. Президент **Мільєран** прийняв його і пояснив, що союзники хотіли віддати Польщі право тимчасової окупації Галичини, аби уберегти її населення від червоної Росії, але Рада амбасадорів Антанти відхилила це рішення, і якби Петлюра не віддав Галичину Пілсудському, то можливі були подальші перемовини з українським галицьким урядом. Наразі можливе лише надання автономії і не більше. Такою була позиція і прем'єра **Бріана** і маршала **Фоша**, з якими зустрічався митрополит.

У лютому 1919-го УГА розпочала Вовчухівську військову операцію проти поляків. Її зупинила місія французького генерала **Бартелемі** з мандатом від паризької мирної конференції. Він зажадав припинити військові дії, а демаркаційну лінію провів так, що більшість території Східної Галичини разом з нафтоносним районом Дрогобича відходила до Польщі. Галичани відкинули ультиматум Бартелемі. Тоді з Франції на Галичину рушили ешелони 80-тисячної армії генерала **Юзефа Галлера** та військо Пілсудського.

Сили були нерівними. Українці не мали грошей на війну. Петлюра вважав, що коли б ультиматум прийняли, то Антанта визнала б Україну. Тоді разом з Польщею і Францією можна було б зупинити похід Червоної армії в Європу «на допомогу пролетаріату Угорщини й Баварії» та «на розпалення світової революції». У Парижі сумнівалися, що без національно свідомої буржуазії українські селяни здатні побудувати державу. Вважали, що протистояти більшовикам зможе хіба що адмірал **Колчак**, а не Петлюра. Тому питання України поступово визнавалося внутрішньою проблемою Росії. Був момент, коли польський прем'єр **Віцент Вітос** пропонував Галичині самостійність у всіх справах, включно з тим, що президент УНР стає намісником цієї території. Виняток становили оборона краю, зарубіжна політика і зарубіжна торгівля. Президент ЗУНР Петрушевич сприйняв такий план, але уряд в екзилі спротивився компромісу з поляками, сподіваючись на скоре визнання Антантою незалежності Східної Галичини [9].

Давно вже була потреба поїздки Шептицького до Папи Бенедикта XV, аби зупинити тиск поляків на греко-католиків. На Курію у цей час сильний вплив мав барон **фон Ропп**, який вважав, що святу віру на Схід треба нести силами католиків. У Росії більшовики засудили фон Роппа до розстрілу. Його вдалося обміняти на найближчого соратника Леніна – **Карла Радека** (Кароль Собльман), народженого у Львові. Радек готував революцію і німці живим з тюрми його б не випустили. Однак Папа був безсилим перед поляками, для яких кордони стали важливішими за зв'язок з Ватиканом. За Східну Галичину, де була нафта, вони боролися з українцями так само вперто, як і з німцями за Верхню Сілезію, де були поклади залізної руди. Митрополит відвідав Рим аж у грудні 1920 року.

Зрозумівши, що ЗУНР у Парижі не збираються визнавати за незалежну державу, вирішено було укласти союз з Добровольчою армією генерала Денікіна. Однак це не допомогло. 15 березня 1923 року Рада амбасадорів у Парижі віддала Східну Галичину Другій Речі Посполитій, яка назвала її Східною Малопольщею. Рада затвердила таку лінію кордону Польщі з Литвою і Латвією. Прем'єра **Сікорського** привітали глави урядів європейських держав. І Київ з цим погодився, коли Петлюра у квітні 1920 року вступив у союз з Пілсудським. Ситуація для українців Га-

Аверс і реверс монети на честь А.Шептицького

личини ще більше ускладнилася. Поляки заарештували та інтернували понад дві сотні священників і монахів УГКЦ. Шептицький у Львові їм явно заважав. Вони готові були зробити його кардиналом у Римі, аби забрати подалі від Львова. Курія ж вирішила спровадити його на деякий час з візиторською місією в Америку і Канаду, де після смерті Філадельфійського єпископа **Сотера Ортинського** вже п'ять років не було греко-католицького владика.

Східні і південні провінції Австро-Угорщини були найбіднішими в Європі. Край бідував і багато людей подалися до фірми «Карлберг Гамбург», яка вивозила їх в Канаду та інші заморські землі.

Також масово виїжджали на заробітки до Боснії. Коли під впливом Паризької Комуні на шахтах Пенсільванії сталися заворушення, в газетах Галичини й Закарпаття з'явилося оголошення про роботу в Америці, адже чужим можна було платити менше. Першими туди ринули закарпатські русини, за ними — лемки, бойки, гуцули, словаки й хорвати. Прибували переважно до США, а звідти перебиралися до Канади, яка давала новоприбулим великі земельні ділянки на незаселених територіях, лише б їх освоювали. Хто не хотів працювати на землі, їхав на шахти в провінції Онтаріо. Аби добувати вугілля, мови не потрібно було знати. Їхали на заробітки, а залишилися назавжди (майже, як нині). Прибулі потребували духовного життя. За океаном священники мусили дотримуватися обітниць цілібату. Греко-католицький клір був переважно жонатий і не міг виповнити потребу емігрантської пастви. Католицькі священники хотіли латинізувати українців Канади. Проте Ватикан, зрозумівши ситуацію, призначив для греко-католиків Канади єпископа **Никиту Будку**. Йому, однак, не вдалося знайти порозуміння ні з канадським єпископатом, ні зі священниками, які тимчасово перейшли в православ'я (наприклад, архієпископ **Микола А. Урбанович**).

У порту Квебека владика зустріли піснею українських емігрантів «Далека ти, та близька нам, кохана Вітчизно...», написаною **В. Щуратом** та **С. Людкевичем**. Далі він відвідав Вінніпег і Торонто. За дванадцять років з часу попереднього візиту (1910 р.) тут багато чого змінилось. Люди, часто з мозолями на руках, уже не горбилися, трималися статечно, з гордістю. Солонуватий смак свободи дався взнаки. Була туга за рідною землею від розуміння, що більше ніколи туди не повернеться.

Потім була поїздка до Нью-Йорка і Вашингтона. Владика вже призвичаївся до того, що до нього звертаються як до архієпископа, бо у протестантській Америці не знають митрополичого сану. У Вашингтоні йому вдалося зайти до Білого дому у день відкритих дверей і порозмовляти з новим президентом **Вореном Гардінгом**. Кир Андрей хотів говорити про Галичину, яка опинилася під Польщею, але Гардінга мало цікавили справи Європи, а більше податки у своїй країні. Він відіслав Шептицького до свого міністра торгівлі пана **Герберта Гувера** (майбутнього президента США).

Гувер наголосив, що Антанта віддала Східну Галичину полякам, бо не хотіла продовження війни, захищаючи її від навали більшовицької Росії. Східна Галичина сама не могла себе захистити. У неї був лише вибір: бути під поляками або під більшовиками. Підтримати Велику Україну разом з Галичиною Антанті також було складно, бо в Києві не було єдиної сильної фігури, а були **Петлюра, Махно, Тютюнник, Апостол**... З розмови з Гувером ясно випливало, що навіть задля оборони демократії Америка, Франція чи Велика Британія, виходячи з настроїв своєї спільноти, не підуть воювати з москалями за Україну, як це здавалося деяким нашим загумінковим (хуторянським) патріотам. Митрополит дійшов висновку, що «*сильні держави вступаються за слабкі лише тоді, коли мають з того якийсь хосен*» [10]. Як кажуть: «*Vae victis*» (горе переможеним).

Повернувшись назад у Париж, Шептицький 14 березня 1923 року мав зустріч з прем'єром Франції **Раймоном Пуанкаре**. Пуанкаре сказав, що Польща уже п'ять років як має міжнародне визнання, а Україну Петлюри поглинула комуністична Росія. А щодо Східної Галичини Рада амбасадорів у Парижі вирішила, що Польща повинна надати гарантії автономії під контролем Ліги націй. З такими сумними реаліями треба було змиритись і повертатись у Львів. І тут неочікувано з'ясувалося, що для повернення владики в Галичину потрібно мати паспорт Речі Посполитої. А за паспорт Варшава вимагала письмового підтвердження його покірності польській владі. Владика вирішив їхати спочатку в Рим до Папи Пія XI, аби владнати ситуацію. Там його зустрів польський посол Ватикану **Скишинський**, який, хоч і був з роду Фредрів, проте таємно збирав для Папи компрометуючі владика матеріали, що зображали його не як духовну особу, а як політика. Шептицькому, на прохання Папи, таки довелося написати пастирське по-

Поштова марка на честь А.Шептицького

слання із закликом до громадянського спокою і мирного співжиття з усіма сусідами. Уряд *Vitosa* у Варшаві послання завважив не виразним, бо воно не містило визнання факту, що Галичина є невід'ємною частиною Польщі, і відмовив у поверненні митрополита до Галичини.

До всіх клопотів додалися ще й проблеми зі здоров'ям. Підлікуватись у Відні не довелося. Владика занесли на ношах у вагон, і потяг попрямував до Львова. Проте на границі вагон у Польщу не пустили і він мандрував туди-сюди, як «*летючий голандець*». Врешті вагон опинився в Познані, де владика помістили у шпиталь. Коли він міг уже самостійно пересуватись, для залагодження справи довелося їхати до резиденції президента *Войцеховського* у Спала. Тут 8-го вересня 1925 року митрополит Шептицький склав присягу президентові *Войцеховському* на рівні з усіма католицькими єпископами Польщі і одержав дозвіл на повернення до Львова. Його становище стало архіскладним. Не зробивши цього, він посварився б з урядом і Папою, а зробивши – хто з русинів повірить, що їхній духовний проводир не продався полякам? Владика знаходився під тиском як українських націоналістів, так і польських шовіністів. І знову – в жорнах між Сціллою і Харибдою.

Тоді ж митрополит мав зустріч з міністром освіти та вірувань *С. Грабським*. Приводом для цієї зустрічі був Конкордат між польським урядом і Ватиканом про продаж надлишку церковних земель від встановлених норм. УГКЦ ще до I-ої світової володіла чималим майном: будинки і земельні ділянки у Львові, піщаний кар'єр на Кайзервальді, землі у Богородчанах, Зарваниці, за кордоном – вілла князів Гагаріних в околицях Рима, золоті копальні на острові Суматра, землі на острові Зюльт у Німеччині. Шептицький домагався від Грабського аби УГКЦ не позбавляли земельної власності – головного джерела доходів, оскільки в такому випадку вона стане залежною від держави. До того ж цю землю могли передавати польським колоністам, які змінили б демографічну ситуацію в Галичині. У результаті владика добився лише того, що сам визначав, де і які надлишки землі продавати. Тоді ціна за один гектар у середньому була одна тисяча доларів США. На кошти ГКЦ постав у Львові Національний музей, містецька школа, утримувались сиротинці, поліклініка для бідних тощо.

Папа Пій XI не підтримував східну місію (візантизм) Львівського митрополита і вважав домовленості з православними проявами модернізму. Цим намагалися скористатись єпископи *Хомишин* і *Коциловський*, які вважали себе оборонцями західних цінностей і не розглядали латинський обряд як чужий. Їх особливо не влаштовував «Літургікон» Служб Божих Шептицького, зокрема такий їх елемент як прийняття Святого Причастя стоячи, а не навколішках. Варшава бачила в Хомишині союзника і підводила Папу до думки про заміну Шептицького на Святоюрській горі.

Недовзі стали горіти польські фільварки і скирти зібраного врожаю. У відповідь польська поліція і військо розпочали у трьох східних воеводствах і в самому Львові «*пацифікацію*» українських сіл, яка мала на меті утихомирити українців й посилити позиції Пилсудського напередодні виборів до парламенту. Шептицький 21-го жовтня 1930 року написав Папі листа, в якому описав переслідування греко-католиків у Польщі та про вживання сили при проведенні пацифікації з фотодоказами екекуцій. *Євген Коновалець* розповсюдив копію листа владики до Папи по всіх інформагенствах світу. Ватикан обмежився мовчанкою, чим підтримав ідею упокорення русинів. Митрополит самотньо гріб проти течії. Православні не довіряли, бо їм ввижалася латинізація, а католики дорікали за візантизацію католицької церкви. Тим часом Шептицький продовжував важко хворіти. Його високу фігуру відмовлялися підтримувати ноги. Відібрало й праву руку. Листи йому читали. Відповіді він надиктовував братові Казимиру. 10-го листопада 1931 року польські газети поспішили повідомити про смерть графа Шептицького. Але він встояв, проте до кінця життя залишився в інвалідному кріслі. Допомогали літні перебування в Карпатах, в Підлютому біля Осмолоди.

Владика став доходити висновків про те, що «*нації не доходять зрілого віку працею одного покоління, бо людина немічна, у неї в руках лише мить існування своєї нації*» [9], аби нація осягнула ціль необхідне об'єднання з тими, хто передував, а ті, хто прийдуть після, мають пов'язувати свою працю з попереднім поколінням. Також Андрей Шептицький вважав, що не можна робити любов до Батьківщини предметом політичної гри. Він знав, що «*церква не може відмежуватися від політики, бо її вірні живуть у державі, яка їх зневажає*».

Коли надійшли повідомлення про голодомор на Великій Україні, троє греко-католицьких владик і троє єпископів першими підписали відозву-протест: «*Україна в передсмертних судорогах*». Ватикан зберігав мовчанку щодо цього, бо Папа боявся, якби *Сталін* не почав переслідувати католиків у Росії. Тоді голова УНДО доктор *Дмитро Левицький* та його заступник *Василь Мудрий*, порадившись з митрополитом, звернулися із закликом до українців Польщі провести 29 жовтня «*День жалоби за безвинними жертвами голодомору*». Це відзначення перенесено і в сучасну Україну.

1-го вересня 1939 р., скориставшись договором зі Сталіном, Гітлер напав на Польщу. На Львів упало кілька бомб. Одна з них влучила у церкву греко-католицької духовної семінарії. Митрополит вніс у фонд оборони краю 1000 злотих. А вже 17-го вересня в Галичину ввійшла Червона армія. У жовтні відбулися Народні збори Західної України під головуванням професора *Кирила Студинського*.

Пам'ятник А. Шептицькому біля Собору св. Юра

кого, які одноставно проголосували за возз'єднання і обрали своїх депутатів до Верховної Ради СРСР. Від митрополита брав участь лікар **Маркіян Панчишин**. Відкриття національного університету, за яке українці Галичини беззупинно боролися півстоліття, відбулося миттєво.

Початкова радість змінилася сумом і страхом на довгі роки. «Вони нас визволили і на це нема ради» – казали галичани опісля. Зі шкіл зникли хрести й директори. У державних закладах ревізували і вилучали всі документи. Частину приміщень греко-католицької духовної семінарії пустили під казарми, пам'ятник Шептицькому в саду семінарії повалили. У Прилбичах розстріляли брата Андрія Шептицького Леона і його дружину, а садибу розграбували і висадили в повітря. Архіви роду Шептицьких, сімейні реліквії роду Фредрів, картини, майно зникли назавжди. Визволителі «визволяли» передусім від майна. Його не розподіляли між бідними, а вивозили туди, звідки й самі прийшли. Лейтенанти НКВД займали в центрі Львова розкішні панські квартири. **Алексей Толстой**, автор роману про Петра I, наприклад, вивіз зі Львова паркет для своєї дачі. Митрополит Шептицький був певен: «*Голят советського комунізму буде повалений*» [2]. Попри все просив Папу призначити своїм наступником отця **Йосифа Сліпого**. Папа дозволив, і 22 грудня у присутності **Будки та Чарнецького** митрополит таємно висвятив Й. Сліпого на архієпископа. Потім він створив ще чотири екзархати і призначив екзархів: для Росії – отця **Климентія Шептицького**, для Білорусі – отця **Неманцевича**, для Волині, Холмщини і Підляшшя – єпископа **Чарнецького**, для Великої України – єпископа **Сліпого**.

У червні 1941 року Німеччина напала на СРСР. Митрополит не мав ілюзій стосовно німців. Рік тому гітлерівці вбили його брата Олександра нібито за участь у польському русі опору. Відступаючи ж «брати» залишили по собі кривавий слід на віки. У тюрмах на Лонського і Бригідках віднайдено було гори трупів.

Література

1. Герман Сергій. Via Романа. Життя митрополита Андрія Шептицького. Київ: Ярославів Вал, 2017. 360 с.
2. Гайова Оксана, Перун Михайло. На скелі віри. Митрополит Андрей Шептицький. Львів: Априорі, 2019. 568 с.
3. Маринович Мирослав. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: В-во Старого Лева, 2019. 248 с.
4. Гайова Оксана. Митрополит Шептицький і греко-католики в Росії. Книга 1. Документи і матеріали 1899–1917 рр. Львів: Місіонер, 2002.
5. Гентош Ліліана. Митрополит Шептицький. 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів, 2015. 586 с.

Разом з німцями у Львів увійшов український батальйон «Нахтігаль». До митрополита завітав **Ярослав Стецько** і запросив на 30-те червня на okazію проголошення Акта про відновлення Української держави після 23 років неволі. Владика послав туди єпископа Йосифа Сліпого. Митрополит твердив, що «*силою можна визволитись, але з поміччю сили не можна жити*».

У травні 1943-го рабину **Кахане** вдалося втекти з Янівського концтабору і він попрямував через Єзуїтський парк на Святоюрську гору. Тут він знайшов надійний сховок і засоби для життя. Ігумен Климентій Шептицький опікувався його дружиною і дітьми. У греко-католицьких монастирях рятувалося багато єврейських дітей і дорослих. Це було смертельно небезпечно. Митрополит переховував тих, хто був «*смертельною загрозою для християнства*», попри усвідомлення, хто в НКВД був у переважній більшості.

Зв'язок з Ватиканом контролювало гестапо. Митрополит писав Папі, що німецький режим є, можливо, страшнішим за більшовицький. Замордовано вже понад двісті тисяч євреїв, а у Києві – до 130 тисяч. По селах примусово вивозили людей на працю до Німеччини.

У липні 1944-го до Львова стрімко наближався фронт. Шостого вересня на Святоюрську гору прибув підполковник держбезпеки **Карін (Даниленко)**, бо митрополит уже 13 років як був паралізованим. Параліч перекинувся на горло. Лікарі **Кархут** і **Чарнецький** не відходили від нього. Щоранку брат Климентій приносив йому після Літургії святе Причастя. 1 листопада на свято Всіх Святих його не стало. А 5 листопада 1944 року за участі десятків тисяч вірян відбулося його урочисте поховання у крипті Святоюрського собору у Львові. Невдовзі Українську Греко-Католицьку Церкву совети офіційно знищать, якась її частина піде в підпілля, аби потім відродитись на обох берегах Дніпра...

Все життя митрополита Шептицького – одного із видатних церковних ієрархів України – це приклад відданого служіння Богу і своєму народові. У липні цього року людство відзначить 155-у річницю з дня народження Великої Людини – Божого Пастиря Андрія Шептицького.

І до наших днів залишаються актуальними слова митрополита А. Шептицького, виголошені ним на з'їзді кооператорів Київщини у 1917 році:

«*Якою б не була Росія, вона добровільно не зречеться своєї влади над Україною. Та якщо Україна хоче жити вільним життям, то мусить обов'язково відокремитись від Москви, мусить стати незалежною державою, шукати собі союзників поміж іншими вільними народами*». ■

6. Гузар Любомир. Андрей Шептицький: митрополит Галицький (1901–1944). Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 496 с.

7. Королівський Кирило. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 512 с.

8. Сапеляк Андрій. Митрополит Андрей Шептицький. Дар Бога Україні. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2016. 96 с.

9. Сергійчук Володимир. Українські державники: Андрей Шептицький. В-во: ПП. Сергійчик М.І., 2015. 440 с.

10. Яргись Анастасій. А. Шептицький. Львів: Артос, 2010. 828 с.